

## A „résztvevő megismerés” és a Nemzetközi Teológiai Bizottság 2011-es dokumentuma

BAGYINSZKI ÁGOSTON OFM

**Abstract:** This paper examines contemporary theological epistemology within the ecclesiastical and university contexts, drawing insights from the International Theological Commission’s 2011 document „Theology Today: Perspectives, Principles and Criteria”. It focuses on the concept of „participatory knowledge,” emphasizing theology’s unique position as a discipline that integrates ecclesiastical tradition with academic inquiry. The study explores the dual identity of theology, highlighting its challenges and opportunities in bridging faith with reason. It contrasts theological methods with those of religious studies, arguing for a participatory approach that transcends empirical analysis by engaging with the divine mystery through a lived ecclesial faith. Conclusively, the paper argues for theology’s vital role in academic discourse, advocating for a deeper understanding of divine mystery that is rooted in participatory knowledge and the Church’s mission.

**Keywords:** *theological epistemology, concretization of the Logos, epistemological voluntarism, sensus fidei, spiritual experience, theology and religious studies.*

**Kulcsszavak:** *teológiai episztemológia, Logosz konkretizálódása, episztemológiai voluntarizmus, hitérzék, lelki tapasztalat, hittudomány és vallástudomány.*

### I. BEVEZETÉS

Az egykori Hittani Kongregáció teológiai szatellitműhelyeként tevékenykedő Nemzetközi Teológiai Bizottság 2011-ben jelentette meg *Teológia ma* címmel azt a dokumentumát, amelyben az akadémiai teológia identitásáról, műkö-

---

BAGYINSZKI PÉTER ÁGOSTON ferences szerzetespap, teológus, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola rektorhelyettese, a Fundamentális Teológia Tanszék vezetője, szűkebb szakterülete a teológiai episztemológia; bagyinszki.agoston@sapientia.hu

désének mai egyházi és egyetemi kontextusokból fakadó kettős kihívásairól kívánt elemzést adni, illetve egy ezzel kapcsolatos „statútumot” körvonalazni.<sup>1</sup> A szöveg két különböző albizottság munkájának eredménye, amelyek 2004 és 2012 között dolgoztak. A második albizottságot, amely a projektet befejezésre vitte, Paul McPartlan (az Amerikai Katolikus Egyetem angol származású professzora) vezette, míg négy tag mindkét albizottságban részt vett.<sup>2</sup> A szöveg a világ különböző régióiból delegált mintegy öt tucat teológus konszenzusából, valamint a Kongregáció prefektusának, William Levada bíborosnak a jóváhagyásából nyeri relatív tekintélyi erejét. Jelen tanulmányban csupán a dokumentumot három részre tagoló episztemológiai szempontrendszer alapvető bemutatására helyezzük a hangsúlyt, ezek közül is a harmadikra fókuszálva.

Amikor a dokumentum tudományelméleti, illetve episztemológiai elemzést végez (most a metodológiáitól elvonatkoztathatunk), akkor két olyan élénk kortárs diskurzushoz kapcsolódik, amelyek jelentős átfedésben vannak ugyan, ám még sincsenek teljes fedésben egymással. A tudományelméletről általánosságban elmondható, hogy a szakmai közösségtől érkező legitimáció, az akadémiai munka struktúrája, a hipotézisek és elméletek státusza, valamint az áltudományok beazonosítása felől közeledik a hitelességi kérdésekhez. Ettől kissé eltérően az episztemológia szélesebb látószöggel foglalkozik az ismeretek természetével, forrásaival és korlátaival, valamint az igazság természetének és hiteles megfogalmazásának lehetőségével. Ilyen értelemben tanulmányunkban a teológiának azt a három episztemológiai jellegadó tulajdonságát vizsgáljuk, amelyek – a dokumentum három fő részének megfelelően – a teológia identitását tárgyaló szöveget a Bizottság döntése szerint alapvetően strukturálja.

A három említett jellegadó tulajdonság a kortárs teológiai ismeretelmélet szakirodalmában olyan téma, amely a legkülönbözőbb kortárs szerzőknél visz-

---

<sup>1</sup> NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG: *A teológia ma: távlatok, alapelvek és kritériumok* (2011), Római Dokumentumok 38., Szent István Társulat, Budapest, 2013.

[https://www.vatican.va/roman\\_curia/congregations/cfaith/cti\\_documents/rc\\_cti\\_doc\\_20111129\\_teologia-oggi\\_hu.html](https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_cti_doc_20111129_teologia-oggi_hu.html) [2024. 05. 14.]

<sup>2</sup> A kommentárokhoz lásd THOMAS SÖDING: Im Denkgebäude der katholischen Kirche. Eine kurze Einführung in das Dokument der Theologenkommission, in Idem (Hg.): *Die Rolle der Theologie in der Kirche. Die Debatte über das Dokument der Theologenkommission*, Quaestiones Disputatae 268., Herder, Freiburg, 2015, 72–90; és LIEVEN BOEVE: Creating Space for Catholic Theology? A Critical-Empathetic Reading of Theology Today, *Theological Studies* 74 (2013) 828–855.

szá-visszatér.<sup>3</sup> Ezek a Logosz konkretizálódása felé fordulás, a sajátos egyházi kötődés, valamint a résztvevő megismerés – teológia számára jellegadó – episztemológiai szempontjai. Részben a terjedelmi keretektől fakadóan, részben a magyar teológiai szakirodalomban megfigyelhető elhanyagoltsága miatt jelen tanulmány terjedelmének mintegy felét a harmadik szempont analitikus kifejtésére szánjuk. Ugyanakkor – az NTB-dokumentum gondolatmenetét követve – a megelőző két jellegadó vonásra is ki kell térnünk, hogy a harmadikat ne szakítsuk ki ezek kontextusából.

Ahhoz, hogy a teológia sajátos episztemológiai vonásait kidomboríthassuk, hasznos ezeket összevetni a kortárs akadémiai közegben otthonosabb vallástudomány<sup>4</sup> párhuzamos vonásaival, hiszen ez utóbbi diszciplína jól belesimul a modernitásra általában jellemző tudományosság ismeretelméleti karakterisztikájába. Maga a vizsgált NTB-szöveg erről a következőket jegyzi meg:

„A teológia *tárgya* az Isten igazsága, és erre a tárgyra hittel és Isten fényében reflektál, míg a vallástudomány vagy vallási tudományok tárgya a vallási jelenség, és ezekhez kulturális érdeklődéssel közelednek, metodológiailag elvonatkoztatva a keresztény hit igazságtartalmától. A teológia túlmutat a vallástudományon vagy vallási tudományokon, amikor belülről reflektál az Egyházra és annak hitére, de ugyanakkor hasznát is húz azokból a kutatásokból, melyeket a vallástudomány vagy vallási tudományok külsőlegesen végeznek.” (83)<sup>5</sup>

Az ismerettárgy itt említett szempontján túl a két diszciplína kontrasztban áll egymással azon a ponton is, hogy az utóbbi a profán tudományokra általában jellemző módszertani individualizmus elvét érvényesíti, míg a teológia a módszertani közösségelvűség ismeretelméleti útján halad. Ezzel összefüggésben megjegyzendő, hogy az NTB-dokumentum fontos eligazítást ad az individualisztikusabb misztikus teológia és a közösségelvűbb hivatalos teológia viszonyára vonatkozóan! (vö. 91–92). További, később kifejtendő fontos különbséget

---

<sup>3</sup> Lásd például BAGYINSZKI ÁGOSTON (szerk.): *A hitvallástól a teológiai megalapozásig*, Sensus Fidei Fidelium 3., L'Harmattan – Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest, 2014. Az NTB-dokumentum elemzésére összpontosító tanulmányunkban csak ott hivatkozunk szakteológusokra, ahol az értelmezési támpontot jelent, vagy recepciók kapcsolatára utal.

<sup>4</sup> Vö. JAMES C. LIVINGSTON: *Bevezetés a vallástudományba*, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest, 2021.

<sup>5</sup> Az idegen nyelvű szavakat a hivatalos magyar fordítás kurzíván emeli ki. Mi az idézetekben kurzívált magyar szavakat a tartalmi hangsúlyozás eszközeként használjuk.

jelent, hogy a vallástudomány olyan „semleges és statikus pozícióból” közelít az ismerettárgyához, ami az utóbbi számára az „ismerettárgy” természete miatt megvalósíthatatlan. A teológia érdemi művelése nem lehet csupán elvont tevékenység, hanem az episztemikus alany részéről megköveteli az erényben való elköteleződést, a vizsgált istenkapcsolatban való tényleges részvételt és az életszentségbe való bevonódást.

## 2. AZ ELSŐ JELLEGADÓ VONÁS A LOGOSZ KONKRETIZÁLÓDÁSA FELÉ FORDULÁS

A hívő gondolkodás nem csupán a modern tudományokra jellemző empirikus módszerrel tájékozódik a világban, hogy annak immanens működéseit vizsgálja, hanem egy mélyebb, metafizikai vagy transzcendens valóságélményre is nyitott, amely magában foglalja a dolgokat létbehívó isteni szándék és üdvözítő terv „logoszát”. A teológia tartalmát Rino Fisichella – Eugen Peterson nyomán – úgy írja le, mint aminek „a Logosz konkretizálódása» áll a középpontban”.<sup>6</sup> Az NTB-dokumentum első fejezete ennek megfelelően már a bevezetőben megállapítja, hogy a teológia mint szakrális tudomány sajátossága „az Isten Igéjére való összpontosítás” (5). A hívő gondolkodás ilyen módon mintegy dialógusban (gör. *dia-logosz*) áll a teremtés művében megvalósuló isteni önközléssel. A teológia identitására vonatkozóan a szöveg egy későbbi ponton mély értelműen megjegyzi:

„A teológia nem csupán bölcsesség önmagában, hanem bölcsességre való invitálás más tudományágak felé is. A teológia jelenlétének a tudományos vitatkozásban és az egyetemi életben potenciálisan megvan az az áldásos hatása, hogy mindenkit emlékeztet az emberi értelem bölcsességi hivatására és Jézus sokatmondó kérdésére, amit első szavaival mondott Szent János evangéliumában: »Mit kerestek?« (Jn 1,38).” (86)

Az evangéliumi történetből figyelemre méltó, hogy első tanítványai nem csupán fizikai megjelenésében („test szerint”) ismerték meg őt, hanem a Mester követése során fokozatosan beavatást kaptak az ő „Lélek szerinti” ismeretébe is.

---

<sup>6</sup> Lásd RINO FISICHELLA: A teológia episztemológiai alapjai, in Bagyinszki Ágoston (szerk.): *A hitvallástól a teológiai megalapozásig*, Sensus Fidei Fidelium 3., L'Harmattan – Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest, 2014, 149.

Így válik lehetségessé, hogy János evangelista húsvét fényében és pünkösöd nyomán már mint „testté lett Igét (Logoszt)” mutatja be Jézust evangéliumának Prológusában. Tudnivaló, hogy ennek nyomán a teológiai ismerettárgy sajátosságának kérdéseit az egyházatyák az ún. Logosz-tan keretei között tárgyalták.

A korai egyház a görög filozófiából átöröklött és az egyházatyák által „megkeresztelt” komplex Logosz-fogalomban találta meg az isteni önközlést leíró keresztény gondolatrendszer tengelyét. E „logosztan” által figyelemreméltóan sikeresen adtak rendszerszintű választ a teológiai gondolkodás olyan kihívására, mint például a transzcendens–immanens mozzanatok párhuzamos érvényesítése, avagy az egység és sokaság problémájának teremtetstani megoldása. Az általános teremtetstani kiindulópont az volt, hogy a teremtmények – amelyek Isten szavára lettek – a hozzájuk kapcsolódó isteni gondolatok által léteznek, mint ahogy a létezők ugyanezen „logosz-szikrák” által ismerhetők meg a maguk konkrét valóságában. Míg az antik filozófiában a Logosz a fizikai és szellemi világ értelmes szervezője volt, az egyházatyák számára az ideák világa már egy valóságos szellemi lény *gondolataiként* vagy isteni *Gondolatként* jelent meg. Miután e patrisztikus korból származó víziót a következő korok eszmei mátrixának megfelelően különböző teológiai iskolák változatos módon aktualizálták, a II. Vatikáni Zsinat alapvető döntése volt, hogy a maga mondanivalóját kifejezetten ebben a fundamentális teológiai keretben helyezi el.<sup>7</sup> Az itt vizsgált dokumentum így már a logosztan zsinati recepciójára építhetett.

A Logosz-misztérium vonatkozásában a Nemzetközi Teológiai Bizottság lezögezi: „A teológia *tárgya* az élő Isten, a teológus életét pedig szükségszerűen jellemeznie kell annak a folytonos törekvésnek, hogy megismerje az élő Istent. A teológus nem vonhatja ki az életét abból a törekvésből, hogy a teljes valóságot Istennel kapcsolatban megértse” (93). Ehhez az is szorosan hozzátartozik, hogy a teológus a „tárgyat *saját módján* tanulmányozza, vagyis a Kinyilatkoztatás által megvilágított értelem használatával” (74). Az itt bemutatott megismerési folyamat tehát nem korlátozódik empirikus adatok feldolgozására, hanem egy élő, megvilágosító, szeretetteljes kapcsolat részeként jelenik meg, amelyben az episztemikus alany részt vesz, és amely egzisztenciális válaszadást igényel.

---

<sup>7</sup> A logosztan történetének áttekintéséhez lásd BAGYINSZKI ÁGOSTON (szerk.): *A Szó szimfóniája. Teológiai horizont Isten Igéje vasárnapjához*, Konferenciakötet (Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest, 2021. november 20.), Sapientia Füzetek 39., L’Harmattan – Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest, 2022. [<https://doi.org/10.55726/SF.2022.39>]

Az NTB-dokumentum első fejezetében az első alfejezet címe: „Isten Igéjének primátusa” (a hivatalos magyar fordításban: „Isten Igéjének elsőbbsége”).<sup>8</sup> A szöveg itt olyan, a János-evangélium Prológusából kiinduló biblikus teológiai alapozást ad, amely egyaránt tekintettel van a Logosz-misztérium egymást kiegészítő kozmikus és üdvtörténeti dimenzióira. Amikor a szöveg az első fejezet második alfejezetében rátér a Logosz-önközlés befogadásának tárgyalására, így fogalmaz: „Az Isten által kinyilatkoztatott igazság hittel fogadható el, mégsem valami irracionális dolog. Inkább azt a »szellemi hódolatot [*logikè latreia*]« indítja el, amiről Szent Pál megállapítja, hogy a gondolkodásmód megújítását foglalja magába (Róm 12,1–2)” (12). Megjelenik ebben két fontos mozzanat: egyrészt, a hit teológiájának logosztani pozicionálása; másrészt, a hit bevonódó megismerési formaként való bemutatása: „Hit által tudjuk tehát megérteni azt a hitet, amely átfogja mind a reményt, mind a szeretetet” (11). E karakterjegy részletesebb elemzésére a teológia harmadik jellegadó vonásának tárgyalása során még lesz módunk részletesebben kitérni. Végül az első fejezet utolsó, harmadik alfejezete a Logoszhoz fűződő kapcsolat jegyében, a hit általi megértés témáját állítja fókuszba: „Azt tanítva, hogy mi „birtokában vagyunk Krisztus gondolatainak” (1Kor 2,16), Szent Pál implicite azt állítja, hogy Isten kegyelme által részesülünk egy bizonyos mértékig abban az ismeretben, ahogyan maga Krisztus ismeri az Atyát, és abban az ismeretben, ahogyan Isten ismeri önmagát” (16).

A következő bekezdés a hívőkre vonatkozóan ehhez hozzáfűzi: „A Lélek által vezéreltetve és értelmük minden forrásából merítve arra törekszenek, hogy asszimilálják Isten Igéjének felfogható tartalmát oly módon, hogy az hitük számára fénné és táplálékká válhasson” (17). Bár ez az első fejezet kifejezetten a logosztani orientáció témáját járja körül, fontos megjegyezni, hogy az itt bemutatott szemlélet és szókészlet valójában a vizsgált dokumentum további két fejezetét is mélyen áthatja.

### 3. A MÁSODIK JELLEGADÓ EPISZTEMOLOGIAI VONÁS AZ EGYHÁZI KÖZVETÍTETTSÉG

A teológiai ismeretszerzés nemcsak az egyén szubjektív tapasztalataira támaszkodik, hanem a közösség történetének, hagyományának tágasabb horizontjá-

---

<sup>8</sup> A 38. pontban már a hivatalos magyar fordítás is „Isten Igéjének a primátusáról” beszél, helyesen élve e forma gazdagabb jelentéstartalmával.

ba illeszkedik. Bár a természettudományos adatgyűjtésért elsődlegesen valóban az egyén vállal felelősséget, még a profán tudományok módszertani individualizmusát is valamelyest ellensúlyozza az individuum teljesítményét kiértékelő akadémiai közösség szerepe. Kifejezetten teológiai területen azonban a közösségelvűség további hangsúlyt kap, hiszen a Logosz megnyilatkozásának eleve az egyházi közösség az elsődleges címzettje és befogadója (amely *creatura Verbi*). Ennek megfelelően az NTB-dokumentum II. fejezetének már a felütése is kiemeli:

„A teológia igazi helye az *Egyház kebelén belül* van, Isten Igéjével egyesülten. A teológia egyháziassága a teológiai feladat építő eleme, mert a teológia a hitre alapozódik, mégpedig magára a személyes és az egyházi hitre. Isten kinyilatkoztatása arra irányul, hogy összehívja és megújítsa Isten népét, a teológusok pedig az Egyház által kapják meg kutatásuk tárgyát.” (20)

Az itt jelentkező szemléletmód gyökerei biblikus teológiai természetűek: a Mestert megismerni vágyók nem individualista módon csatlakozva, hanem Isten Országának kapcsolatrendszerébe „betérve” szerezhetnek tapasztalatot arról a Krisztusról, aki úgy hordozza magában az Országot (vö. *autobaszileia*), hogy közben tanítványai közösségében is sajátos módon jelenvalóvá teszi azt (vö. *shaliab*).<sup>9</sup> Az Isten Országáról szóló jézusi igehirdetés nem érthető meg úgy, mint ami pusztán egyének üdvözítését célozza, hanem sokkal inkább földi életünk egész kapcsolatrendszerének húsvéti átlényegítéseként gondolhatunk az üdvösség megvalósulására.

Fontos tehát hangsúlyozni, hogy a teológia egyházi közvetítettsége nem egyszerűen a teológusok egyháziasságának követelményét, lojalitását vagy a kinyilatkoztatás mechanikus továbbadását jelenti, hanem a Megtestesült Logosz egyháztól elválaszthatatlan misztériumára utal, amely átöleli és meghaladja az egyén hitbeli tapasztalatait és az individuális megértést.<sup>10</sup> Megjegyzendő, hogy ezt maga a skolasztikus tárgyalás sem mindig tette egyértelművé, amikor az egyházi közvetítés természetét illető kérdéseket misztagogikus egyháztani utalások nélkül, szinte kizárólagosan az „engedelmesség” és „hierarchikus tekintély” gondolköréhez kapcsolva, egyoldalúan jogi nézőpontból mutatták

---

<sup>9</sup> AVERY DULLES: *Az egyház modelljei*, Vigilia, Budapest, 2003, 258. (ford. Kató Eszter, Bretz Annamária)

<sup>10</sup> Vö. MAX SECKLER: A teológia egyháziassága és az akadémiai szabadság, in Bagyinszki Ágoston (szerk.): *A hitvallástól a teológiai megalapozásig*, Sensus Fidei Fidelium 3., L'Harmattan – Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest, 2014, 158.

be.<sup>11</sup> Ezzel szemben az NTB-dokumentum kiemeli, hogy Isten Igéje az egyháznak lett átadva (vö. 33), illetve az Ige-teológia tágabb keretében értelmezendő „idők jeleit” az egyház a maga közösségi mivoltában kell beazonosítsa és értelmezze (vö. 51). Az egyház pedig olyan értelemben is közösségalkotó (lásd *kommunió*), hogy a párbeszédese kommunikáció előmozdítása szorosan a hivatásához tartozik (vö. 56–57).

Az NTB-szöveg az individuális és kollektív szempontok sajátos teológiai finomhangolásának a kérdésére már korábban kitért:

„A hit egyszerre mélységesen személyes és egyházi. A keresztények – mikor megvallják a hitüket – azt is mondják, hogy »hiszek«, meg azt is, hogy »hiszünk«. A Szentlélek *koinonia*-jában megvallott hit (vö. 2Kor 13,13) az összes hívőt Istenhez és egymáshoz kapcsolja (vö. 1Jn 1,1–3), és legteljesebb kifejeződését az *Eucharishtiában* éri el (1Kor 10,16–17). A hitvallások a legkorábbi időktől kezdve a hívők közösségének kebelén belül keletkeztek. Minden keresztény arra kapott meghívást, hogy személyes tanúságát adja a hitének, de a hitvallások lehetővé teszik az Egyház – mint olyan – számára is, hogy megvallja a maga hitét. Ez a hitvallás megegyezik az apostolok tanításával, az Örömhírrrel, amelyben az Egyház fennáll, és amely által épségben marad (vö. 1Kor 15,1–11).” (13)

Ismételten visszatér a dokumentum az eucharisztikus egyháztani érvelésre a 94. pontban, hiszen ez segíthet a feszültségben álló szempontok dinamikus összebékítésében. Amikor tehát a módszertani individualizmus alapján álló profán vallástudománytól eltérően arról beszélünk, hogy a teológia ismerettárgyához fűződő viszonyában sajátos szerepe van bizonyos egyházi közvetítésnek, akkor ez nem kell, hogy az individuális és kollektív szempontok konfliktusos szembeállítását jelentse. Az itt jelentkező dialektikát a különböző egyházi autoritásformák együttműködéséről szóló, kellően elmélyült teológiai tárgyalás képes kezelni.<sup>12</sup>

Az NTB-dokumentum II. fejezete a teológia egyházi közvetítettségének jelenségét az öt legfontosabb korporatív tekintélyforma tárgyalásán keresztül szemlélteti is. A Szentírás vonatkozásában például a teológus „csak akkor tudja

---

<sup>11</sup> Vö. uo. 156, 163.

<sup>12</sup> Erről lásd BAGYINSZKI ÁGOSTON (szerk.): „*Tekintéllyel beszélt*” (Mt 7,29.) *Hit, tudás, egyházi autoritás*, Konferenciakötet (Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest, 2023. november 18.), Sapientia Füzetek 43., L’Harmattan – Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest, 2024. (*in press*)



megismerni az igazságot, ha tanulmányozza a róla szóló mértékadó tanúságokat a Szentírás kánonjában, és ha így cselekedve kapcsolatba hozza a Biblia emberi szavait Isten élő Igéjével” (21). Az apostoli Hagymány összefüggésében elmondható, hogy az episztemológiai szempontból „a Szentírás értelmezésének biztos vezérfonala” (27). A hívek hitérzékéről szóló részben ezt olvashatjuk: „A teológusok számára a *sensus fidelium*-nak nagy jelentősége van. Nem csupán figyelmük és tiszteletük tárgya, hanem munkájukhoz alap és *locus*. [...] A teológusok függenek a *sensus fidelium*-tól, mert az általuk kifejtett és magyarázott hit Isten népében él” (35). A *magisterium*ról szóló rész pedig így kezdődik:

„A katolikus teológiában a Tanítóhivatal integráns része magának a teológiai munkának, mivel *a teológia Istentől kapja a tárgyát az Egyházon keresztül*, s az Egyház hitének hiteles értelmezése „kizárólag az Egyház eleven Tanítóhivatalára van bízva”, vagyis a Pápa és a püspökök Tanítóhivatalára. [...] A teológusok a munkájukban, a püspök pedig a tanítóhivatalukban egyformán alá vannak vetve Isten Igéje primátusának, és soha nem lehetnek annál nagyobbak. [...] A Tanítóhivatal a teológia számára elengedhetetlen segítség a hitletétemény (*depositum fidei*) hiteles átadásában, különösen a döntések fontos idején.” (37, 38, 39)

Végül a testületként szemlélt akadémikus teológia vonatkozásában ezt találjuk: „Mint bármely más keresztény hivatás, úgy a teológus szolgálata is – azon túl, hogy személyes – közösségi és kollegiális. Az Egyházban és az Egyházért műveli és szolidaritásban éli meg azokkal, akik ugyanezt a hivatást kapták” (45). A korporatív (vagyis a közösséget képviselő) autoritások tehát egyenként és Isten Igéjének *par excellence* tekintélyét hatékonyan közvetítő összjátékukban jól szemléltetik az egyházi mediáció általános elvét.

Max Seckler találó megfogalmazása szerint a teológiát episztemológiai szempontból bizonyos „axiomatikus egyházi kötelék” jellemzi,<sup>13</sup> ami maga után vonja, hogy az ide tartozó belátások nem a profán tudományoknál megszokott módon kapcsolódnak az individuum tapasztalatvilágához, illetve nem esnek maradéktalanul az egyéni ítélőképesség hatáskörébe.<sup>14</sup> A teológia esetében a közösségi és az egyéni szempontoknak olyan sajátos konfigurációja jön létre, amely lényegi okokból eltér a természettudományok esetében érvényesülő hasonló konfigurációtól. Max Seckler frappáns összegzése szerint:

---

<sup>13</sup> Vö. MAX SECKLER: A teológia egyháziassága és az akadémiai szabadság, in Bagyinszki Ágoston (szerk.): *A hitvallástól a teológiai megalapozásig*, i. m., 161.

<sup>14</sup> Vö. uo. 163.

„Az Egyház a saját teológiája számára *nem külsődleges tényező*, hanem annak hordozó alanya. Itt elsősorban lényegi, episztemológiai kapcsolatra kell gondolnunk, és csupán másodlagosan utalunk a külsődleges, jogi-intézményi ke-retekre. [...] A teológiai munka legfőbb kritériuma nem az Egyház tanításának egy konkrét üdvtörténeti pillanatban adott megfogalmazása, hanem Isten Szava [gör. *Logosz*]. A teológia és az Egyház végső kritériuma Isten Igéje: mindenkinek ehhez kell csatlakoznia, és ehhez kell alakítania önmagát (vö. LG 25).”<sup>15</sup>

Az NTB-dokumentum a teológus szükséges lelkületére vonatkozóan ezzel egy-behangzóan jelenti ki: „A teológus spiritualitásának szerves része az igazság szeretete, a szív és az értelem megtérésére való készség, szentségre való törekvés és *elköteleződés* az egyházi küldetés és közösség felé” (93). A következőkben rátérünk az elköteleződéssel együtt járó bevonódás episztemológiai szempont-jának a részletesebb tárgyalására.

#### 4. A TEOLÓGIA HARMADIK JELLEGADÓ VONÁSA A RÉSZTVEVŐ MEGISMERÉS

Aquinói Szent Tamás – akire a Nemzetközi Teológiai Bizottság dokumentuma összesen mintegy tucatnyi alkalommal hivatkozik – „körkörösén támogató” kapcsolatot állapít meg egy konkrét episztemikus alany kognitív teljesítménye és az illető ember egzisztenciális-spirituális állapota, erkölcsi minősége között. Fél évezreddel később John Henry Newman is patrisztikus alapokon védel-mezi azt a teológiai episztemológiai elvet, amely szerint az Istenre irányuló megismerés nem tekinthető pusztán csak intellektuális folyamatnak, mert ab-ban valami módon találkoznak a létbeli adottságaink etikai és episztemológi-ai dimenziói. A tomista magyarázat szerint az erkölcsi minőség azért játszhat episztemológiai szerepet, mert a tökéletesedő személyben olyan ontológiai vál-tozás megy végbe, amely a megismerés természetfeletti és természetes rendjé-ben egyaránt mélyebb tudásra képesíti az episztemikus alanyt.<sup>16</sup> Ha a filozófiai előfeltevéseket illetően nem is azonosulunk minden részletében az ősi elvet magyarázni kívánó tomista elmélettel, a bevonódó vagy elköteleződő megis-

---

<sup>15</sup> Uo. 156–157, 158–159.

<sup>16</sup> Szent Tamás erről szóló téziséhez lásd JESSICA MURDOCH: On the Relationship Between Sanctity and Knowledge. Holiness as an Epistemological Criterion in St. Thomas, *Pro Ecclesia* 23 (2014/4) 418–434. [<https://doi.org/10.1177/106385121402300404>]

merés teológiai gondolata alapvető eleme a hagyománynak. A következőkben az NTB-dokumentum III. fejezetére fókuszálva, azt a biblikus, patrisztikus, skolasztikus és modernítésra jellemző teológiai hagyományrétegek prizmáján keresztül elemezve szeretnénk rámutatni a teológia azon jellegadó vonására, amely Avery Dullestől a „résztvevő megismerés” (*participatory knowledge*) nevet kapta.<sup>17</sup> A vallástudományi ismeretszerzéssel kontrasztban a teológiai megismerési folyamatnak – az általunk alább jól körülírt értelemben – beavatási struktúrája van.

#### *4.1. A biblikus hagyományréteg*

Az NTB-dokumentum III. fejezete egy rövid bevezető áttekintés után rögtön rátér az itt tárgyalt téma biblikus krisztológiai megalapozására (lásd 61). Krisztus úgy jelenik meg, mint aki tanítványai között beteljesíti az Atya megvilágosító tevékenységét: ilyen értelemben is ő „az út, az igazság és az élet” (Jn 14,6). A fejezet hamarosan a tanítványi állapothoz köthető, Jézus társaságában megtapasztalható tanulási folyamatot említi, amellyel kapcsolatban összefoglalóan megjegyzi: „Csak ő fedi fel az Írások értelmét (vö. Lk 24,25–27; Jn 5,36–40; Jel 5,5), mert Isten igazsága és bölcsessége benne lett kinyilatkoztatva” (88). Lényeges, hogy a krisztusi igazságba beavató megvilágosítási folyamatot fokozatosság jellemzi, hiszen a Mester a maga személyének misztériumát és küldetésének titkát csak a lelki teherbíráruk és belátásra való képességük mértékében tárhatja fel tanítványai előtt.

Bár az NTB-szövegnek nem célja a teljességre törekvő biblikus teológiai alapozás, itt utalhatunk arra, hogy a tanítványokat „követésre hívó” pedagógiája, valamint Jézus sajátos, példabeszédekre épülő tanítási módszere jól szemléltetik a résztvevő megismerés gondolkörének evangéliumi gyökérzetét. Az evangéliumi hagyomány átfogó tanúsága szerint Jézus „követésre” hívta meg azokat, akiket tanítványként maga mellé fogadott.<sup>18</sup> Ezek az evangéliumi szereplők „Jézus tanítványaiként fokozatos beavatást nyernek küldetésének titkába és személyének misztériumába”<sup>19</sup>. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a tanítvány

---

<sup>17</sup> Ehhez lásd ROSS A. SHECTERLE: *The Theology of Revelation of Avery Dulles, 1980–1994. Symbolic Mediation*, Roman Catholic Studies 8., Edwin Mellen, Lewiston (NY) – Queenston – Lampeter, 1996, 57–59.

<sup>18</sup> Vö. BARTHA TIBOR (szerk.): *Keresztyén bibliai lexikon*, 2. köt., Magyarországi Református Egyház, Budapest, 1995, 87.

<sup>19</sup> XAVIER LÉON-DUFOUR et al. (szerk.): *Biblikus teológiai szótár*, Szent István Társulat, Budapest, 1986, 808.

az elköteleződése nyomán bevonódik Jézus történetébe, hogy belülről találkozzon életstílusával és annak „logoszával”. Az egyre teljesebb megismerés a bizalomnak ebben a légkörében válik lehetségessé, miközben a tanítvány részt vesz a Mester mindennapjaiban, és egyre alkalmasabbá válik a Mester által megosztott életszerű tudás befogadására.

Jézus imént felvázolt pedagógiájával teljes összhangban utalhatunk a Mester példázatokra épülő tanítási stílusára is. A szinoptikus hagyományban döntő szerepet játszó mintegy 40 példázat jelentőségét nemcsak a szövegekben elfoglalt mennyiségi arány jelzi, hanem az is, hogy az azokban megjelenő főszereplő „leggyakrabban a mennyei Atyát (Mt 21,28; Lk 15,11) vagy magát Krisztust idézi fel”<sup>20</sup>. A kutatók meggyőződése továbbá, hogy éppen „a példázatok a legmegbízhatóbban hagyományozott szavai Jézusnak”<sup>21</sup>. E műfaj intenzív evangéliumi jelenléte világosan rámutat arra, hogy Jézus nem csupán oktatta tanítványait (a tárgyilagos információmegosztás értelmében), hanem egy bizonyos látásmódban vagy új valóságérzékelésben konkretizálódó tudást kívánt átadni nekik. E valóságérzékelés befogadásának alanyi feltételei vannak (lásd „tisztá szív”). Jézus mondanivalóját azok tudták igazán megérteni, akik készek voltak elmerülni az egyes általa életre keltett történetek jelentésében. A példázatokra épülő kommunikáció ilyen módon a hallgatót aktív értelmezői szerepbe állította, a szimbolikus történetben való részvételre hívta, hogy ezen keresztül szólítsa meg. Jézus ezt a műfajt központi spirituális üzenete közléséhez, a hallgató semleges szerepből való kimozdításához használta, hogy hallgatóit bevonja a hitbeli elköteleződésbe és beavassa Isten Országának misztériumába.

#### 4.2. A patrisztikus hagyományréteg

Az NTB-dokumentum III. fejezetének gondolatmenete magát a keleti teológiában otthonos kulcsszót is említve, a *theószisz* teológiai-antropológiai fogalmának a leírásába torkollik: „az emberek arra kaptak hivatást, hogy részt vegyenek Isten életében, és hogy az »isteni természetben részesüljenek« (2Pt 1,4) Krisztus által a Lélekben. [...] A szeretet révén a hívők már részesednek a Misztériumban” (98). Az ember *theószisz*ban való előrehaladása együtt jár az erkölcsi minőségnek azzal a fejlődésével, amelyet a latin terminológia az „életszentségben (*sanctitas vitae*)” való előrehaladásnak nevez. Az egyházatyák egybehangzó meggyőződése szerint az ilyen értelemben vett „átistenülésnek” kognitív hatása

---

<sup>20</sup> Uo. 1090.

<sup>21</sup> BARTHA TIBOR (szerk.): *Keresztény bibliai lexikon*, 2. köt., 368.

is van: fejleszti az ember misztériumérzékét és beavat a „szentek tudományába” (99). Amikor az NTB-dokumentum a későbbi latin *contemplatio* szóhasználat alapján „szellemi szemlélődésről” beszél (pl. 91), annak teológiatörténeti gyökerét az egyházatyák által kedvelt *theória* rokon fogalmában találhatjuk meg. Bár a szó görög formája a vizsgált dokumentumban nem kerül említésre, azt a keleti teológia magától értetődően bekapcsolja a *theószisz* jelen részben fejtegetett gondolatkörébe.<sup>22</sup> A résztvevő megismerés gondolata a patrisztikus hagyományrétegben legmarkánsabban a *theória* keresztény teológiai fogalmán keresztül jelenik meg: „Isten igazsága [...] élő igazság, amit a Krisztusból való részesedésnek köszönhetően lehet megtapasztalni” (95).<sup>23</sup>

Említést kell még tennünk a *theória* gondolatkörének egy további fontos eleméről, amelyet az NTB-szöveg csak futólag említ ugyan, de amely más összefüggésben jelentősnek bizonyul. Miután a III. fejezet elején (66) a szöveg utalást tesz arra, hogy a földi zarándoklét során megtapasztalt szemlélődés csak fokozatosan elővételezi azt, ahogyan az üdvözültek végül „színről színre látják Isten lényegét”, a fejezet utolsó részében a dokumentum kijelenti, hogy „az intenzív, szentségre törekvő lelki élet a hiteles teológia tartozéka, amint azt a keleti és nyugati Egyház hittudósainak példája mutatja. Az igazi teológia feltételezi a hitet, és a szeretet az ösztönzője: »Aki nem szeret, nem ismeri az Istent, mert az Isten szeretet« (1Jn 4,8)” (92). E megállapítást lábjegyzetben magyarázva pedig utalást találunk a lelki érzékszervek első évezredben különösen fontos szerepet játszó hagyományára, ahogy azt Szentviktori Richárd később összegzi: „*Ubi amor, ibi oculus. [...] Amor oculus est, et amare videre est.*”<sup>24</sup> Szent Ágoston hangsúlyozta, hogy a hívők az „értelmük vagy szívük szemeivel” (*oculi mentis/cordis*)<sup>25</sup> az isteni Ige misztériumának szemlélődő megértésében úgy jutnak előre, hogy az Ige mint „belső tanító” (*magister interior*)<sup>26</sup> is vezeti őket.

---

<sup>22</sup> Vö. JOHN ANTHONY MCGUCKIN (ed.): *The Encyclopedia of Eastern Orthodox Christianity*, 1. köt., Wiley-Blackwell, Oxford, 2011, 182–187.

<sup>23</sup> Lásd még FRÉDÉRIC NEF: Contemplation, in Jean-Yves Lacoste (ed.): *Encyclopedia of Christian Theology*, vol. 1., Routledge, New York, 2004, 353–361.

<sup>24</sup> Ennek forrásához lásd az NTB-dokumentum 92. pontjának első lábjegyzetét!

<sup>25</sup> Szent Ágoston terminológiájának áttekintéséhez lásd MATTHEW R. LOOTENS: Augustine, in Paul L. Gavrilyuk – Sarah Coakley (eds.): *The Perception of God. The Spiritual Senses. Perceiving God in Western Christianity*, University of Cambridge, Cambridge, 2011, 56–70.

<sup>26</sup> Vö. SZENT ÁGOSTON: *Beszédek Szent János evangéliumáról*, I., Ókeresztény Örökségünk 11., Jel, Budapest, 2008, XX, 3; valamint *Enarratio in psalmum* 120,7; továbbá *De Magistro*.

#### 4.3. A skolasztikus hagyományréteg

Az NTB-dokumentum III. fejezete a skolasztikus hagyományréteg összefüggésében az *intellectus fidei* modern nyelvekre nehezen fordítható fogalmával közelíti meg a résztvevő megismerés gondolatát. Magyar értelmező, körülíró fordításban „hit általi megértést” vagy „a hitben való megértés képességét” említhetnénk, de a dokumentum legkülönbözőbb nyelvi változatai beszédes módon egyaránt lefordíthatatlanul hagyják az eredeti latin kifejezést. Azt is fontos megjegyezni, hogy az eredeti angol szöveg a kontextusok által következetesen kizárja a banális „hit megértése” értelmezést, amely nem okozna fordítási kihívást.<sup>27</sup>

A latin kifejezéssel jelölt fogalom dinamikus természetét a III. fejezet elején jól megvilágítja a 63. pont: „Az Isten által kinyilatkoztatott igazság tehát megkívánja – és ugyanakkor ösztönzi is – a hívő értelmét. A hívőnek egyrészt vizsgálnia és tanulmányoznia kell Isten Igéjének igazságát; így kezdődik az *intellectus fidei*, a hívő vágyának, hogy Istent lássa, e földön kapott formája.” Ezt erősíti a fogalom eszkatologikus természetének egy korábbi említése is: „Az *intellectus fidei* útja a hívésből indul, mely állandó forrása és alapelve, hogy megérkezzen a dicsőségben való szemlélésre (a boldogító színelátásra; vö. 1Jn 3,2), melynek az *intellectus fidei* az elővételezése” (17). Ezen a helyen a szöveg az úton járás képével ábrázolja a hit bevonódó megismerési folyamatát.

Fogalomtörténeti összefüggésben az NTB-dokumentum megjegyzi, hogy „Nyugaton a patrisztikus korszak végén, Boethius olyan utat nyitott a teológia művelésének, amely az *intellectus fidei*-nek a tudományos természetét hangsúlyozta” (66). A következő bekezdésben ehhez a szöveg hozzáteszi: „A teljes középkorban, majd különösképpen az egyetemek alapításával és a skolasztikus módszer kifejlődésével a teológia folyamatosan differenciálódott, de nem szükségszerűen vált el az *intellectus fidei* egyéb formáitól (például a *lectio divinától*, a prédikációtól)” (67; lásd még ugyanerről: 18).

A Krisztus-követés és *theória* fogalmainak vonalában már vázolt hagyományanyagot a skolasztika egyrészt metafizikai, másrészt antropológiai vonatkozásban fejlesztette tovább. Az *intellectus fidei* gondolkör metafizikai reflexiója vezetett el a *connaturalitas* (egytermészetűség) terminológiájának a népszerűvé válásához, míg az antropológiai reflexió az episztemológiai voluntarizmus álláspontjában öltött alakot. Az első fogalom leghangsúlyosabban a vizsgált

---

<sup>27</sup> A hivatalos magyar fordítás az első előforduláskor (17) sajnos mégis beleesik az értelemzavaró fordítás hibájába, de a további hét előfordulási helyen már körültekintőbb.

dokumentum 91. pontjában kerül említésre: „A szeretet ugyanis hatékony egytermészetűséget teremt az ember és az Isten között, aki megengedi a spirituális személyeknek, hogy ismerjék, sőt elszenvedjék az isteni dolgokat (*pati divina*), valóságosan megtapasztalva azokat az életükben.” Az egytermészetűség metafizikai-episztemológiai fogalma így a hit általi megismerés (*intellectus fidei*) lehetőségi feltételeként utal a Szentlélek működésére a hívőben. Érdemes megjegyezni, hogy e skolasztikus fogalom kulcsfontosságú episztemológiai szerepét a Nemzetközi Teológiai Bizottság egy 2014-es, hitérzékről szóló dokumentuma részletesebben is bemutatja:

„A *sensus fidei fidelis* elsősorban és főként abból az *egytermészetűségből* fakad, amelyet a hit hoz létre a hívő alany és a hit hiteles tárgya, azaz Istennek Jézus Krisztusban kinyilvánított igazsága között. Általánosan mondván az *egytermészetűség* olyan helyzetre utal, amiben egy »A« valóság olyan bensőséges kapcsolatban áll egy másik, »B« valósággal, hogy az »A« úgy részesedik a »B« természetes adottságaiból, mintha a sajátjairól lenne szó. Az *egytermészetűség* lehetővé teszi a megismerés eredeti és mély formáját. Például amilyen mértékben egy barát társul egy másikhoz, olyan mértékben válik képessé spontán módon megítélni, mi a megfelelő a másiknak, mert megosztja a másik hajlamait, és így megérti az *egytermészetűség* révén, hogy mi a jó és mi a rossz a másiknak. Ez az ismeret – más szavakkal – különbözik attól az objektív tudástól, amely a fogalomalkotásokon és az érvelésen keresztül alakul ki. Ez átéléssel vagy a szív ismeretével szerzett tapasztalat.”<sup>28</sup>

A *connaturalitas* skolasztikus fogalma ilyen módon metafizikai nyelvezetre fordítja le a Krisztus-követés biblikus és a szellemi szemlélődés patrisztikus gondolatát, hozzájárulva ezzel a résztvevő megismerés teljesebb megértéséhez, illetve az *intellectus fidei* korabeli fogalmának ontológiai összefüggésbe állításához.

A patrisztikus hagyomány aktualizálásában hasonló szerepet töltött be antropológiai vonatkozásban az episztemológiai voluntarizmus megjelenése.<sup>29</sup> E szemléletmód – az episztemológiai intellektualizmus ellenpontjaként – az értelmi belátás és az „akarás” mozzanatai között nem egyirányú, hanem inkább „körkörös”, egymást erősítő kapcsolatot ír le a kegyelem átfogóbb erőte-

---

<sup>28</sup> NEMZETKÖZI TEOLÓGIAI BIZOTTSÁG: A „sensus fidei” az egyház életében (2014), *Athanasiana* 43 (2016) 50–51. [https://szentatanaz.synergyfox.app/public/1/kiadvanyok/athanasiana/athanasiana\\_43.pdf](https://szentatanaz.synergyfox.app/public/1/kiadvanyok/athanasiana/athanasiana_43.pdf) [2024. 05. 14.]

<sup>29</sup> Lásd JOHN M. McDERMOTT: *Love and Understanding. The Relation of Will and Intellect in Pierre Rousselot's Christological Vision*, *Analecta Gregoriana*, Gregorian & Biblical Press, Roma, 1983.

rében. Episztemológiai voluntarizmuson ebben a vonatkozásban azt a nézetet értjük, hogy a szeretethez pozitívan vagy éppen negatívan viszonyuló emberi akarat (*voluntas*) olyan erő, amely lényegesen befolyásolja az értelem (*intellectus*) igazságra irányuló megismerőképességét. E nézet szerint az igazságra való nyitottság jelentős részben a konkrét ember egzisztenciális-spirituális állapotán múlik, amely állapot mindkét irányban belejátszik az akarat és az értelem között megvalósuló körkörös interakcióba. Az episztemológiai voluntarizmus ilyen módon összeköti az etikai és episztemológiai dimenziókat, amelyek az episztemológiai intellektualizmusra jellemző nézet szerint elszigetelten jelentkeznek. Ebben a kontextusban olvasva beszédes a 2011-es NTB-dokumentum III. fejezetének az első bekezdése:

„A hitben befogadott Isten Igéje megvilágítja a hívő értelmét és felfogását. A Kinyilatkoztatást az emberi ész nem kizárólag passzív módon fogadja be. Ellenkezőleg, a hívő ember értelme aktívan átöleli a kinyilatkoztatott igazságot. A szeretettől ösztönözve arra törekszik, hogy asszimilálja azt, mert ez az Ige megválaszolja a legmélyebb kérdéseit.” (59)

A szakirodalmi kontextus jelzésére hozzátehetjük ehhez, hogy Pierre Rousselet modern *ressourcement*-mozgalomba illeszkedő munkássága a korabeli racionalizmus kontrasztjában, retrospektíve mutatott rá az összetett skolasztikus hagyományanyag episztemológiai vonatkozásban „voluntarista” karakterére.<sup>30</sup>

A modernitás fejleményeit elemezve az NTB-szöveg a maga szóhasználatával határozott utalást tesz a résztvevő megismerés gondolatának háttérbe szorulására, amikor ezt olvassuk: „Nagyobb elsőbbséget adott a hitvédő, mint a tudományos szempontnak, túlzó elkülönítést alkalmazott az értelem természetes rendje és a hit természetfeletti rendje között, továbbá túl nagy jelentőséget tulajdonított a »természetes teológiának«, és túl keveset az *intellectus fidei*nek a hittitkok megértésében” (70). A következő bekezdésben pedig a „klasszikus értelem posztmodern kríziséről”, illetve annak az *intellectus fidei*re gyakorolt hatásáról olvashatunk (vö. 71). Mindazonáltal a skolasztikában *intellectus fidei* módján leírt szemléletmód maradandóan „a katolikus teológia egyik kritériuma” (85).

---

<sup>30</sup> Lásd JOHN M. McDERMOTT: *Love and Understanding*, i. m., 87–106, 167–176.



#### *4.4. A modern teológia hagyományrétege*

A vizsgált dokumentum leszögezi: „A hit Istenről szerzett *tapasztalat*, amely magába foglalja a Róla szóló ismeretet, hiszen a kinyilatkoztatás utat nyit az Isten igazságához, mely üdvözt bennünket (vö. 2Tim 2,13) és szabaddá tesz minket (vö. Jn 8,32)” (12). A III. fejezet bevezetőjében pedig ezt olvassuk: „A teológia szorosan kötődik a *lelki tapasztalathoz*, mely megvilágítja és amelyből táplálkozik, valamint természetéből fakadóan megnyílik a hiteles bölcsességre Jézus Krisztus Istene transzcendenciájának élő érzésével” (60). Továbbá, ez a résztvevő megismerés gondolatát körüljáró fejezet később is hangsúlyosan törekszik elmélyíteni a „lelki tapasztalat” témájának tárgyalását, kapcsolatba hozva azt a „szentek bölcsességével” (86). A teológiatörténet modern korszaka a lelki tapasztalat – Krisztus-követéssel összefüggésben leírt – tanítványságra jellemző ősi formáját, a *theória* patrisztikus ideáján keresztül, a skolasztika „hit általi megismerés” koncepcióján át, végül a *sensus fidei* (hitérzék) kanonizált fogalmában intézményesítette.

A bevonódó vagy elköteleződő megismerésnek az így leírt képessége teológiailag a beavató szentségekhez (elsősorban a keresztséghez) kapcsolódik. E sajátos, a krisztusi tanítványságból kibontakozó, beavatás jellegű, gyakorlatias ismeretformánál John Burkhard rámutat a Dulles-i „résztvevő megismeréssel” fennálló lényegi kapcsolatra.<sup>31</sup> Az NTB-szöveg már a 33–36. pontokban részletesen bevezeti a keresztény doktrinális lelkiismeretnek ezt a lelki tapasztalatokkal összefüggésben kulcsszerepet játszó fogalmát, amire a III. fejezet a lelki tapasztalatokkal összefüggésben visszautalhat. A téma súlyozásával kapcsolatban az is sokat elárul, hogy – amint már említettük – a Nemzetközi Teológiai Bizottság a hitérzék témáját később önálló dokumentumban is kifejtette. Mivel ez a 2014-es dokumentum szerves továbbfejlesztése a korábbi megfelelő részének, és mivel a hitérzék témája jelen gondolatmenetünkben kulcsszerepet játszik, ezért az alfejezet hátralévő részében érdemes kitérőt tennünk az újabb szöveg eredményeinek az integrálása céljából.

A későbbi NTB-dokumentum hitérzékben való részesedés kritériumrendszerét tárgyaló alfejezete kifejezetten reflektál az itt szerepet játszó tudásforma „résztvevő” jellegére. Bevezetésként a szöveg megállapítja: „Nemcsak egy egyszerű feltétel van itt, hanem egy sor egyházi, spirituális és etikai tényezők által befolyásolt feltétel együttese. Ezek egyikét sem lehet elszigetelt módon

---

<sup>31</sup> Lásd JOHN J. BURKHARD: *The 'Sense of Faith' in History. Its Sources, Reception, and Theology*, Liturgical Press, Collegeville (MN), 2022, 359, 377–378.

tárgyalni; figyelembe kell venni ezek egymáshoz és önmagukhoz való viszonyát” (88). Az alpontokra tagolt tárgyalás magában foglalja az Isten Igéje felé fordulás kritériumát csakúgy, mint a teológiai közösségelvűség szempontját. Az első esetben említhető a liturgiában artikulálódó „ámen” mint a *sensus fidei* voltaképpen hangja: „A liturgiában való részvétel kulcs az egyház élő hagyományában való részvételhez, a szegényekkel és rászorulókkal való szolidaritás pedig megnyitja a szívet Krisztus hangjának, jelenlétének felismerésére (vö. Mt 25,31–46)” (93). A második esetben az egyházi Tanítóhivatalhoz mint korporatív tekintélyhez való ragaszkodás fejezheti ki a teológiai közösségelvűséget: „Az Egyházi Tanítóhivatal Jézus küldetésében gyökerezik, különösen az ő tanítói tekintélyében (vö. Mt 7,29). Bensőséges kapcsolatban van a Szentírással és a Hagyománnyal; e három közül egy sem »állhat meg a másik kettő nélkül«” (97). Legfontosabb szempontként azonban a dokumentum kiemeli:

„Az első és legalapvetőbb feltétel az egyház életében való *aktív részvétel*. A formális egyháztagság nem elegendő. Az egyház életében való részvétel állandó imádságot jelent (vö. 1Tessz 5,17), a liturgiában, különösen az Eucharishtiában való aktív részesedést, a bűnbocsátás szentségének rendszeres vételét, a Szentlélektől kapott ajándékoknak és karizmáknak a megkülönböztetését és gyakorlását, aktív elkötelezettséget az egyház missziója és diakóniája iránt. Feltételezi az egyház tanításának elfogadását hit és erkölcs dolgában, a készségét az Isten parancsainak való engedelmeskedésre, valamint a bátorságot a testvéri feddés gyakorlására s ugyanúgy annak elfogadására.” (89)

A tágabb értelemben vett krisztusi tanítványságra jellemző aktív részvétel módzatainak kifejtését a szöveg így folytatja:

„Sokféle módon megnyilvánulhat ez a részvétel, de ami minden esetben közös, az az egyházzal való szívből jövő szolidaritás, a testvéri érzés a hívek egész közösségével és az egyház egészével, valamint az ebből fakadó ösztönös érzék az iránt, amire az egyháznak szüksége van, illetve ami veszélyezteti őt. Ezt a szükséges hozzáállást fejezi ki a mondás: »sentire cum ecclesia«, azaz együtt érezni, élni és harmóniában lenni az egyházzal. Ez nemcsak a teológusok felé elvárás, hanem minden hívő felé is; egyesíti Isten népének összes tagját a zarándokútján. Ez a »közös zarándoklásuk« kulcsa.” (90)

A kritériumrendszer összegzése emellett kitér a hittől megvilágosított értelemmel való összhang megteremtésének és az egyház életében való konstruk-

tív részvételnek a katolikus jelentőségére is. Végül, de nem utolsósorban a dokumentum leszögezi:

„A »sensus fidei«-ben való hiteles részvétel életszentséget kíván meg. Az életszentség az egész egyház és minden hívő hivatása. Az életszentség azt jelenti, hogy alapvetően Istenhez tartozunk Jézus Krisztusban és az ő egyházában, hogy meg vagyunk kereszttelve és hitünk szerint élünk a Szentlélek erejéből. Az életszentség ugyanis részesedés Isten, az Atya, a Fiú és a Szentlélek életében, s ez tartja össze az Isten szeretetét és a felebarát szeretetét, az Isten akarátának való engedelmességet és a testvérek javára végzett kötelelességteljesítést. Olyan életről van szó, amit a Szentlélek tart fenn, akit a keresztyének nem szűnnek meg segítségül hívni és megkapni (vö. Róm 1,7–8.11), különösen a liturgiában.” (99)

Mivel a hitérzék megnyilvánulásai a hittudat működésének nélkülözhetetlen „hajszálerezetéhez” tartoznak, a *sensus fidei* alapvető fontosságú a hittudat dinamikájának mélyebb megértéséhez. A hitérzék egyrészt kifejezi a megkereszteltek „testületének” azt a képességét, amellyel érzékelik, megkülönböztetik, élük és tanúsítják „Isten Igéjének szent letéteményét” (vö. DV 10), másrészt kifejezi az egyénnek azon felelősségét, amely a tanítás tisztaságának felismerésében, őrzésében és tanúsításában arányosan reá hárul. A kinyilatkoztatott igazság megragadásának ez a II. Vatikáni Zsinat által közösségi és egyéni dimenzióban is leírt képessége nem egyéni ízlés vagy vélemény alapján áll, hanem végsősoron – a természetünkből fakadó morális lelkiismeret lehetőségeit meghaladóan – a Szentlélek ajándéka az egyén és az egész egyház javára.

## 5. BEFEJEZÉS

Fentiekben a teológia legfontosabb ismeretelméleti jellegadó vonásait tekintettük át: elsősorban a résztvevő megismerésre utaló fogalomkészletet a hagyomány különböző rétegeiben, illetve ennek hátterében az egyházi kötődés, valamint a Logosz konkretizálódása felé fordulás ismertetőjegyeit. Elemzésünkhöz a Nemzetközi Teológiai Bizottság 2011-es dokumentuma adta a vezérfonalat, amely szöveg egyszerre tekinthető a teológia identitásáról évtizedek óta folyó diskurzus normatív összegzésének, de ugyanakkor további kutatások irányadó szövegének is. Ez a dokumentum olyan szempontból szintén összetett anyagot kínál, hogy egyszerre törekszik a teológia tudományelméleti, módszertani, valamint episztemológiai tulajdonságainak leírására. Ahogy a gondolatmenet

több pontján utaltunk rá, a teológia dokumentum által tárgyalt jellegadó vonásai kontrasztban állnak az általános – a modern akadémiai világba szervesen illeszkedő – vallástudomány párhuzamos ismeretelméleti karakterjegyeivel. E kontraszt ellenére az NTB-dokumentum a teológiát is a tudományok közé sorolja be, a következőképpen árnyalva ezt az állásfoglalást:

„A teológia tudományos reflexió arra az isteni kinyilatkoztatásra, melyet az Egyház hittől fogad el mint egyetemes üdvözítő igazságot. [...] Létezik egy modern tendencia, amely a »tudomány« fogalmat a »kemény« tudományoknak (matematika, tapasztalati tudományok stb.) tartja fenn, és irracionálisnak vagy egyszerű véleménynek tartja azt az ismeretet, amely nem felel meg eme tudomány kritériumainak. A tudománynak és a racionalitásnak ez az egyoldalú szemlélete leegyszerűsítő és nem megfelelő. [...] Ugyanakkor] a teológia nem csupán tudomány, hanem bölcsesség is, különleges szereppel az egész emberi megismerés és Isten Misztériuma közötti kapcsolatban [...], bölcsességre való invitálás más tudományágak felé.” (5, 62, 86)

A teológiai mint tudomány sajátosságait éppen episztemológiai szempontból lehet a legjobban megragadni.

Végül érdemes megjegyezni, hogy másfél évvel az NTB-dokumentum publikálását követően egy olyan enciklika is napvilágot látott, amely az itt tárgyalt gondolatmenet minden fontos mozzanatának tanítóhivatali recepcióját képviseli. Ferenc pápa *Lumen fidei* kezdetű enciklikájának<sup>32</sup> második fejezetében a résztvevő megismerés körülírásaként például ezt olvassuk:

„Mivel a hit világosság, arra hív, hogy hatoljunk benne egyre előbbre, hogy egyre többet fedezzünk fel abból a horizontból, amelyet megvilágít, és egyre jobban ismerjük meg azt, amit szeretünk. E vágyból születik a keresztyén teológia. Mindebből világosan látszik, hogy teológia lehetetlen hit nélkül, s hozzátartozik a hit fejlődéséhez. [...] Az értelem meggazdagodva kerül ki az Isten Igéjével való találkozásból, mert új és nem várt horizontokat fedez fel. [...] A hittől szándékosan elzárkózó értelem, bár nagy előrelépéseket tehet, nem éri el azokat a magasságokat, amelyeket megismerhetne.” (LF 36, 63–64)

---

<sup>32</sup> FERENC PÁPA: *Lumen fidei. Ferenc pápa A hit világossága kezdetű enciklikája a püspököknek, a papoknak és diakónusoknak, az Istennek szentelt személyeknek és minden Krisztushívőnek a hitről*, Pápai Megnyilatkozások 49., Szent István Társulat, Budapest, 2013. <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=470> [2024. 05. 14.]